

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ МІЖНАРОДНИХ ПІДХОДІВ

Руденко Валентина Петрівнакандидат технічних наук, доцент
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
ORCID: 0000-0001-9868-9202
rudenko_valentyna@ukr.net**Соларьов Олександр Олексійович**кандидат технічних наук, доцент
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-1485-0685
solarov.oleksandr@snau.edu.ua

У статті розглядаються питання системного управління якістю в агропромисловому виробництві. Метою роботи є обґрунтування доцільності застосування міжнародних підходів щодо якості в аграрній сфері задля підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств з урахуванням потреб та очікувань замовників, а також інших зацікавлених сторін. За методологічну основу дослідження прийнято методологію управління якістю за міжнародними підходами та принципами відповідно до стандартів якості ISO серії 9000, яка базується на науково обґрунтованій концепції загального управління якістю – TQM (Total Quality Management). Застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, аналізу та синтезу, аналітичних групувань, порівняльний, графічний. Аналізування міжнародного досвіду у сфері якості свідчить про розвиток теорії якості, еволюцію підходів у сфері якості узагальнено та згруповано за етапами: контроль якості, забезпечення якості та управління якістю.

В результаті дослідження доведено, що в умовах сучасних викликів та загроз аграрне підприємство має виходити за межі якості виробленої продукції та наданих послуг, слід розглядати якість організації в цілому як здатність задовольняти вимоги та потреби її замовників, а також інших зацікавлених сторін; необхідне цілеспрямоване управління якістю аграрних підприємств та організації. Обґрунтовано доцільність застосування міжнародних підходів щодо якості в аграрній сфері, базовими принципами управління якістю аграрних підприємств є орієнтація на замовника та керування взаємовідносинами; прийняття пріоритетності взаємовідносин із замовниками та іншими зацікавленими сторонами та керування взаємовідносинами створює умови для підвищення ефективності та стабільності агропромислового виробництва.

Встановлено, що для підвищення якості аграрних підприємств необхідно регулярно аналізування та оцінювання середовища з метою ідентифікації всіх заінтересованих сторони та визначення їх впливів на дієвість підприємства, що має бути основою для формування політики, стратегії та цілей підприємства щодо якості.

Ключові слова: якість, агропромислове виробництво, управління якістю, міжнародні підходи, замовник, задоволеність.

DOI <https://doi.org/10.32782/msnau.2023.2.9>

Постановка проблеми. Розвиток економічного потенціалу України залежить від підвищення якості та конкурентоспроможності агропромислового виробництва. Створення умов для забезпечення потреб, інтересів та прав споживачів аграрної продукції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках сприяє входженню України в європейський та світовий простір. Тому агропромисловий комплекс є однією з найважливіших ланок економічної системи країни. Агропромислове виробництво в Україні базується на розгалуженій інфраструктурній мережі та потребує наукового забезпечення її розвитку.

При розгляді проблеми якості необхідно розуміти стан і розвиток наукових підходів щодо якості. Роботи відомих у світі вчених фахівців з якості К. Ісікави, Е. Демінга, Дж. Джурана, А. Фейгенбаума, Г. Тагуті, У. Шухарта та інших мали вирішальне значення для створення класичної методології менеджменту якості. Філософія якості та методи забезпечення якості, розроблені цими вченими, покладено в основу концепції загального управління

якістю – TQM (Total Quality Management). Загальне управління якістю – це підхід до управління організацією, який спрямований на якість і об'єднує існуючі методи управління і технічні засоби в науково обґрунтовану систему (Tsarenko, Rudenko, 2006, s.287).

Забезпечення якості аграрної продукції є основним завданням агропромислового виробництва. Процес забезпечення якості на підприємстві здійснюється через виконання вимог щодо якості шляхом підтвердження відповідності нормативно-правовим нормам, які встановлює держава та вимогам споживачів аграрної продукції. Проблема якості актуальна у сучасному світі, коли спостерігаються постійні зміни в потребах та очікуваннях суспільства та споживачів до продукції, яку вони використовують чи споживають. Розв'язання проблеми якості в агропромисловому комплексі має базуватись на науково обґрунтованих підходах і принципах стосовно якості.

Підвищення потреб суспільства в якісній агропромисловій продукції потребує вдосконалення підходів

стосовно якості, тому необхідні подальші дослідження та аналізування вимог і потреб споживачів та замовників з метою їх урахування при виконанні існуючих технологічних процесів агропромислового виробництва в залежності від можливостей підприємств та наявних ресурсів, що сприятиме підвищенню якості аграрних підприємств і досягненню сталого успіху агропромислового виробництва в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час проблематика якості розглядається та досліджується багатьма вченими та науковцями, які роблять власний внесок у її розвиток. Дослідженням проблем управління якістю присвячені праці відомих вітчизняних вчених: С. С. Гаркавенко, Й. С. Завадського, П. Я. Калити, О. І. Момота, С. К. Фомічова, М. І. Шаповала та інших. Питання якості в аграрній сфері розглядається в роботах І. І. Вініченко, В. П. Галушка, А. І. Голика, М. М. Гуменюк, О. А. Петриченко та багатьох інших. Розв'язання проблеми якості в основному зосереджено на якості аграрної продукції як головного чинника її конкурентоспроможності. Водночас у даній сфері залишається багато відкритих науково-практичних питань щодо методів і способів підвищення якості агропромислового виробництва в цілому через поліпшення систем управління якістю. Тому проблема удосконалення та обґрунтування методичних підходів щодо управління якістю діяльності аграрних підприємств досить актуальна та потребує подальших досліджень.

Метою роботи є обґрунтування доцільності застосування міжнародних підходів щодо якості в аграрній сфері задля підвищення якості ефективності функціонування аграрних підприємств з урахуванням потреб та очікувань замовників, а також інших зацікавлених сторін.

Викладення основного матеріалу та результатів дослідження. Якість в агропромисловому виробництві формується в різних умовах функціонування аграрних підприємств, об'єднань чи фірм і залежить від багатьох факторів, більшість яких підлягає планомірному регулюванню. Під фактором формування якості розуміємо значну подію, яка може змінити одну або декілька характеристик об'єкта (продукції, процесів, послуг). Формування якості в аграрній сфері відбувається в реальних техніко-технологічних, економічних, соціальних процесах, що характерні агропромисловому виробництву. Ступінь впливу різних факторів слід розглядати диференційовано за напрямками діяльності підприємства, видами продукції, а також умов виробництва (Томенко, Rudenko, 2021).

Вивчення та аналізування міжнародного досвіду у сфері якості свідчить про розвиток теорії та системного підходу до вирішення проблем якості. Проведені дослідження та аналіз джерел (Shemayeva, 2009; Trachenko, 2019; Rierina, 2019; Rudenko, 2021) надають підстави вважати, що еволюцію підходів щодо якості узагальнено можна групувати за етапами: контроль якості, забезпечення якості та управління якістю. Кожний етап має свої особливості та характеризується певними підходами (рис. 1).

Контроль якості та перевірка кінцевої продукції має за мету уникнути постачання споживачеві неякісної продукції шляхом її відбору та перевірки. Єдиними засобами розпізнавання виробничих помилок було відсортування продукції, тобто якість через контроль і відбір продукції. Підхід базується на теорії надійності, статистичних методах контролю (застосовуються графіки, контрольні карти, діаграми, гістограми), вибіркового контролю

Рис. 1. Еволюція підходів щодо якості

контролю якості продукції. Пізніше методи контролю якості перенесено в процес виробництва, якість через керування процесом. Підхід орієнтовано на розпорядження щодо контролю продукції та виробництва в межах підприємства.

Еволюцією підходів щодо якості стало забезпечення якості. Підхід спрямований на об'єкт (продукцію, процес), до якого визначається якість. На базі перших міжнародних стандартів якості передбачено розроблення і впровадження систем якості як у сфері виробництва, так і у сфері послуг. Якість продукції забезпечується за циклами: планування, регулювання і контроль якості, а також включає обов'язковий контроль процесів, що впливають на якість. Підхід характеризується застосуванням запобіжних дій щодо невідповідностей, які виникають в процесі виробництва продукції.

Сучасним етапом розвитку щодо проблеми якості є підхід управління якістю на основі міжнародних стандартів якості за ISO серії 9000. На базі накопиченого національного досвіду різних країн щодо розроблення та впровадження систем якості міжнародні стандарти узагальнюють загальноприйняті у світовій практиці основоположні поняття, установлюють принципи управління якістю та вимоги до розробки систем управління якістю задля поліпшення показників діяльності підприємств чи організацій. Міжнародна стандартизація у сфері якості пройшла декілька етапів розвитку, в наш час чинна п'ята редакція міжнародних стандартів якості. В Україні прийняті національні стандарти на системи управління якістю, які гармонізовані з міжнародними відповідно до нової версії (DSTU ISO 9000, 2015; DSTU EN ISO 9001, 2018; DSTU ISO 9004, 2018).

Міжнародним стандартом ISO 9000:2015 встановлено сім принципів управління якістю: орієнтація на замовника, лідерство, задіяність персоналу, процесний підхід, поліпшення, прийняття рішень на підставі фактичних даних, керування взаємовідносинами. Усі поняття, принципи та їх взаємозв'язки треба розглядати в цілому, тому знаходження оптимального балансу при їх застосуванні є критично важливим. Особливу увагу треба приділити принципам орієнтація на замовника та керування взаємовідносинами, щоб задовольняти різні потреби та очікування заінтересованих сторін.

Міжнародні стандарти якості стали уніфікованою основою для розвитку цінностей і стратегії в будь-яких організаціях незалежно від їхніх розмірів, типу та виду діяльності (DSTU ISO 9004, 2018). Застосування ефективних систем управління якістю за міжнародними принципами сприяє підвищенню результативності діяльності підприємства чи організації, що створює умови для досягнення сталого успіху в реалізації запланованих цілей.

Відповідно до поставленої мети роботи задля підвищення ефективності агропромислового виробництва шляхом управління якістю проведено аналізування середовища аграрних підприємств. Сутність управління якістю в агропромисловому виробництві полягає в активному впливі на параметри виробничих процесів з метою усунення небажаних відхилень від заданих режимів роботи, у підтриманні стану впорядкованості та динамічної рівноваги з навколишнім середовищем (DSTU ISO 14001, 2015).

Результати аналізування робіт науковців щодо проблеми якості та власні дослідження авторів (Кропучко, 2020; Elguviri, 2020; Hlebova, 2015; Humenyuk, 2021; Pavlova, 2022; Rudenko, 2021) показують, що в аграрному секторі доцільно застосовувати науково обґрунтовану методологію управління якістю за міжнародними принципами та підходами, яка стала уніфікованою основою для розвитку цінностей і стратегії організацій. Аграрне підприємство має виходити за межі якості своєї продукції та послуг, а розглядати якість організації в цілому як ступінь, до якого власні характеристики організації задовольняють вимоги та потреби її замовників та інших зацікавлених сторін, які можуть впливати на діяльність організації або піддані цьому впливу (Rudenko, 2021; Solarov, 2021; Voloshko, 2022). Тому вважаємо, що базовими принципами управління якістю в аграрній сфері мають бути орієнтація на замовника та керування взаємовідносинами (табл. 1).

Середовище, в якому працюють сучасні аграрні підприємства, постійно змінюється. Суспільство стало більш освіченим і більш вимогливим, а зацікавлені сторони щодалі впливовішими. Розуміння середовища організації розглядається як процес визначення чинників, що впливають на здатність підприємства досягати

Таблиця 1

Базові принципи управління якістю в аграрній сфері

Принципи управління якістю	Переваги принципу	Заходи для реалізації принципу
1. Орієнтація на замовника	– збільшення задоволеності замовників (споживачів); – покращення репутації підприємства; – розширення кола зацікавлених сторін; – збільшення прибутків	– визначення потреб і сподівань замовників та зацікавлених сторін; – пов'язування цілей підприємства з потребами замовників; – виконання вимог та потреб замовників; – моніторинг рівня задоволеності споживачів
2. Керування взаємовідносинами	– спільне розуміння цілей та цінностей у сфері якості; – підвищення дієвості підприємства та замовників; – належно-керований ланцюг постачання продукції; – керування ризиками, пов'язаними з якістю	– визначення відповідних зацікавлених сторін; – установлення збалансованих взаємовідносин; – запровадження спільної діяльності з партнерами; – заохочування замовників, постачальників, партнерів

запланованих цілей. Основними чинниками є заінтересовані сторони, зовнішні та внутрішні чинники. Згідно поставлених задач в роботі проаналізовано першу групу чинників. Результати досліджень (Томенко, Rudenko, 2021) показують, що для ефективного функціонування підприємства агропромислового комплексу слід регулярно відстежувати, аналізувати та оцінювати оточуюче середовище, щоб ідентифікувати всі заінтересовані сторони, визначити та задовольняти їх потреби й очікування.

Склад заінтересованих сторін в аграрному секторі може різнитися між підприємствами, організаціями, напрямками їх діяльності, а також змінюватись з плином часу. В агропромисловому виробництві зацікавлені різні сторони як внутрішнього так і зовнішнього середовища, які можуть впливати на діяльність аграрного підприємства або залежить від нього. Ключовими заінтересованими сторонами є: держава, суспільство, акціонери, замовники, партнери, постачальники, співробітники (персонал). Серед зацікавлених сторін важливо значення мають замовники, від яких залежить стратегія діяльності підприємства, види продукції, обсяги виробництва (рис. 2).

Після ідентифікації зацікавлених сторін аграрне підприємство має визначити їхні потреби й очікування та встановити необхідні процеси для їх задоволення.

Потреби та вимоги окремих заінтересованих сторін можуть бути різними, можуть збігатись з потребами інших заінтересованих сторін або суперечити їм. Способи, у які визначають і задовольняють різні очікування, теж відрізняються. Це можуть бути, наприклад, співробітництво, перемовини, залучення стороннього виконавця тощо. Тому організація має враховувати взаємозв'язки своїх заінтересованих сторін під час розглядання їхніх вимог і сподівань.

В результаті аналізування сучасних умов функціонування агропромислового виробництва (Томенко, Rudenko, 2021) встановлено можливі заінтересовані сторони, їх вимоги, потреби й очікування, а саме:

- замовники /споживачі – якість продукції та послуг, відповідальність за якість;
- партнери / постачальники – стале співробітництво (партнерство);
- держава /суспільство – захист довкілля та соціальна відповідальність;
- власники / акціонери – стійке зростання та прибуток;
- працівники / співробітники – якість життя трудового колективу.

Аграрним підприємствам потрібні постійні взаємовідносини із заінтересованими сторонами, щоб оптимізувати їхній вплив на свою дієвість. Це особливо важливо для замовників, не виконання вимог яких може бути

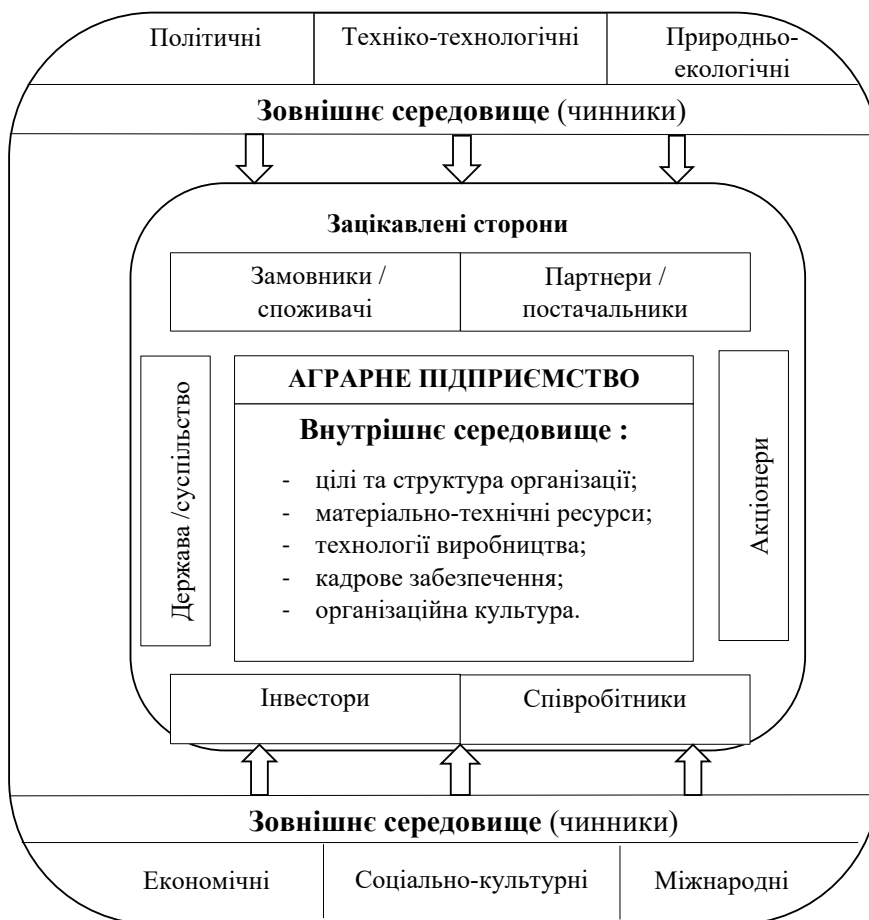

Рис. 2. Загальна схема середовища підприємства

ризиком для досягнення цілей підприємства. Визначення пріоритетності взаємовідносин із зацікавленими сторонами та керування взаємовідносинами створює умови для підвищення ефективності та стабільності агропромислового виробництва.

Задля підвищення якості аграрного підприємства основними задачами керівництва та його команди мають бути:

- регулярно відстежувати, оцінювати й аналізувати середовище організації;
- ідентифікувати всі зацікавлені сторони як внутрішнього так і зовнішнього середовища, які можуть впливати на діяльність аграрного підприємства або залежить від нього;
- визначити потреби й очікування усіх зацікавлених сторони та встановлювати необхідні процеси для їх задоволення;
- систематично аналізувати та оцінювати дієвість організації, здатність реагувати на зміни в її середовищі;
- формувати політику, стратегію та цілі підприємства щодо якості.

Висновки. Проведені дослідження щодо системного управління якістю аграрних підприємств на основі міжнародних підходів дозволяють зробити наступні висновки:

- в умовах сучасних викликів та загроз аграрне підприємств має виходити за межі якості виробленої продукції та наданих послуг, слід розглядати якість організації в цілому як здатність задовольняти вимоги та потреби

її замовників, а також інших зацікавлених сторін; необхідне цілеспрямоване управління якістю аграрних підприємств та організацій;

– вирішення проблеми якості в аграрній сфері вимагає застосування науково обґрунтованої методології управління якістю за міжнародними підходами та принципами, що визнана світовим суспільством як уніфікована основа для розвитку цінностей і стратегії організацій;

– базовими принципами управління якістю в агропромислового виробництві мають бути орієнтація на замовника та керування взаємовідносинами, прийняття пріоритетності взаємовідносин із замовниками та іншими зацікавленими сторонами та керування взаємовідносинами створює умови для підвищення ефективності та стабільності агропромислового виробництва.

Таким чином, для вирішення проблеми якості в агропромислового виробництві та досягнення сталого успіху аграрних підприємств необхідно цілеспрямоване управління якістю, що характеризує їх здатність задовольняти вимоги та потреби замовників та інших зацікавлених сторін.

В подальших дослідженнях вищезазначені результати роботи та висновки будуть використані для формування науково-практичних рекомендацій щодо застосування міжнародних підходів та принципів управління якістю в конкретних умовах аграрних підприємств різного напрямку діяльності.

Бібліографічні посилання:

1. DSTU EN ISO 9001:2018 Systemy upravlinnia yakistiu. [Quality management systems]. Requirements (EN ISO 9001:2015, IDT; ISO 9001:2015, IDT) (2018). SE UkrNDNC, Kyiv, 35 (in Ukrainian).
2. DSTU ISO 14001:15 Systemy ekolohichnoho upravlinnia. Vymohy ta nastanovy shchodo zastosuvannya [Environmental management systems. Requirements and instructions for use]. (2016). SE UkrNDNC, Kyiv, 36 (in Ukrainian).
3. DSTU ISO 9000:2015 Systemy upravlinnia yakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk terminiv [Quality management systems. Basic provisions and glossary of terms]. (2015). SE UkrNDNC, Kyiv, 49 (in Ukrainian).
4. DSTU ISO 9004:2018 Upravlinnia yakistiu. Yakist orhanizatsii. Nastanovy shchodo dosiahnennia staloho uspihku [Quality management. The quality of the organization. Guidelines for achieving sustainable success]. (2019). SE UkrNDNC, Kyiv, 44 (in Ukrainian).
5. Elguviri, H. (2020). Rol pryntsyviv upravlinnia yakistiu v hospodarskii dialnosti pidpriemstva [The role of the principles of quality management in the economic activities of the enterprise]. Scientific notes of the University «KROK». 1(57), 112-124. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2020-57-112-124> (in Ukrainian).
6. Hlebova, A. & Karchevsky, B. (2015). Systemy upravlinnia yakistiu na pidpriemstvi v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv [Quality management systems at the enterprise in the conditions of European integration processes]. Global and national economic problems: electronic subject. kind. 8. 352-356 (in Ukrainian).
7. Humenyuk, M., Nemish, D., Balanyuk, I. & Shelenko, D. (2021). Osnovni chynnyky efektyvnoho funktsionuvannya maloho ahrarnoho pidpriemnytstva [The main factors of effective functioning of small agrarian entrepreneurship]. Herald of Agrarian Science. 9 (822), 80-86 (in Ukrainian).
8. Kropyvko, M., Rudenko, M. & Kravchenko, O. (2020). Estimation of digitalization investment projects in agricultural enterprises. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 4(35), 212-219. <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v4i35.222034> (in English).
9. Pavlova, O., Pavlov, K., Omelchuk, B. & Kucheryava, O. (2022). Formuvannya systemy upravlinnia yakistiu yak chynnyka konkurentospromozhnosti produktsii pidpriemstv ahrarnoi haluzi [Formation of the quality management system as a factor in the competitiveness of products of agricultural enterprises]. Innovation and Sustainability, (4), 193-201. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.4.193.201> (in Ukrainian).
10. Riepina, I., Lavrenenko, V., Petrenko, L. & Shvydanenko, G. (2019). Innovative entrepreneurship: approach to facing relevant socio-humanitarian and technological challenges. Collective monograph. Liha-pres, Lviv-Toruń, 204 (in English).
11. Rudenko, V., Rozdobudko, D. (2021). Rozvytok pidkhodiv shchodo formuvannya yakosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [Development of approaches to the formation of quality in agro-industrial production]. Collection of theses of the 27th international scientific and practical conference. Sumy: SNAU. 2021. P. 331-335. (in Ukrainian).
12. Shemayeva, L., Bezgin, K., Naumik K. & Ushkalyov V. (2009). Upravlinnia yakistiu biznes-protsesiv na pidpriemstvi [Management of the quality of business processes at the enterprise]. Monograph. Ed. HNEU, Kharkiv, 240 (in Ukrainian).

13. Solarov, O., Mikulina, M., Tatsenko, O. (2021). Osnovni faktory, shcho vplyvaiut na budivnytstvo transportnykh rozviazok [The main factors influencing the construction of transport junctions]. Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic Institute. 2021. No. 1. p. 102-107. doi.org/10.31649/1997-9266-2021-154-1-102-107. (In Ukrainian).

14. Tomenko, O. & Rudenko, V. (2021). Vplyv seredovyshcha ahrarynykh pidpriemstva na yakist vyrobnychykh protsesiv [The influence of the environment of agricultural enterprises on the quality of production processes]. Collection of theses based on the materials of the 27th international scientific and practical conference (November 24-26, 2021). SNAU, Sumy, 99-101 (in Ukrainian).

15. Trachenko, L. (2019). Systemy upravlinnia yakistiu pidpriemstv sfery inzhnirynhu [Quality management systems of enterprises of the sphere of engineering]. Monograph. ONEU, Odesa, 378 (in Ukrainian).

16. Tsarenko, O. & Rudenko, V. (2006). Upravlinnia yakistiu ahropromyslovoi produktsii: navchalnyi posibnyk [Quality management of agro-industrial products: Training manual]. University book, Sumy, 431 (in Ukrainian).

17. Voloshko, T., Tatsenko, O., Solarov, O. (2022). Pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia transportnoi tekhniki dlia silskohospodarskoho vyrobnytstva [Increasing the efficiency of using vehicles for agricultural production]. Scientific Journal "Environmental Management Engineering", 2(24), doi: 10.37700/enm.2022.2(24). (In Ukrainian).

Rudenko V. P., PhD, Associate Professor, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

Solarov O. O., PhD, Associate Professor, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

Quality management of agricultural enterprises based on international approaches

The article deals with issues of system quality management in agro-industrial production. The purpose of the work is to substantiate the expediency of applying international approaches to quality in the agricultural sector in order to increase the efficiency of the functioning of agricultural enterprises, taking into account the needs and expectations of customers, as well as other interested parties. The methodology of quality management according to international approaches and principles in accordance with the ISO 9000 series quality standards, which is based on a scientifically based concept of total quality management – TQM (Total Quality Management), was adopted as the methodological basis of the research. General scientific and special research methods are applied, namely: abstract-logical, analysis and synthesis, analytical groupings, comparative, graphic. The analysis of international experience in the field of quality shows the development of the theory of quality, the evolution of approaches in the field of quality is summarized and grouped by stages: quality control, quality assurance and quality management.

As a result of the study, it was proven that in the conditions of modern challenges and threats, agricultural enterprises should go beyond the quality of the products produced and the services provided, the quality of the organization as a whole should be considered as the ability to satisfy the demands and needs of its customers, as well as other interested parties; purposeful management of the quality of agricultural enterprises and organizations is necessary. The expediency of applying international approaches to quality in the agrarian sphere is substantiated, the basic principles of quality management of agrarian enterprises are customer orientation and relationship management; prioritizing relationships with customers and other stakeholders and managing relationships creates conditions for increasing the efficiency and stability of agro-industrial production.

It was established that in order to improve the quality of agricultural enterprises, regular analysis and assessment of the environment is necessary in order to identify all interested parties and determine their influence on the effectiveness of the enterprise, which should be the basis for the formation of the policy, strategy and goals of the enterprise regarding quality.

Key words: quality, agro-industrial production, quality management, international approaches, customer, satisfaction.